

Jevropy (The fundamental values of democracy and their impact on the development of civil society in Europe)', *Viche*, №2, s.3–7.

2. 'Cinnosti ob'jednanoi' Jevropy (Values of the united Europe)', 2013, *Avtor ogljadu Amel'chenko N. A. – Laboratorija zakonodavchyyh iniciatyv.* [online] Dostupno: http://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf

3. Sen, A., 1999. 'Democracy as a Universal Value', *Journal of Democracy*, Vol.10, №3, p.3–17.

4. Kosynov, S., 2013. 'Demokratychni zasady ta cinnosti v organizaciji' publichnoi' vlady (Democratic principles and values in the organization of public authority)', *Visnyk Nacional'noi' akademii' pravovykh nauk Ukrainy*, №3 (74), s.128–134.

5. Krauch, K., 2012. 'Strannaja ne-smert' neoliberalizma (Strange non – death of neoliberalism)', M.: *Izd. dom «Delo» RANHiGS*, 272 s.

6. Vnuk–Lipin'skij, Je., 2012. 'Sociologija publichnoj zhizni (Sociology of public life)', *per. s pol'sk. E. G. Gendelja, M.: Mysl'*, 536 s.

7. Palas, N., 2013. 'Demokratija jak politychna cinnist' ta i'i' stanovlennja v ukrai'ns'komu suspil'stvi (Democracy as a political value and its formation in the Ukrainian society)', *Ukrai'ns'ka nacional'na ideja: realii' ta perspektyvy rozvytku*, Vyp.25, s.91–95.

8. 'Global'ne vidrodzhennja demokracji' (Global revival of democracy)', 2004, *za red. Larri Dajmonda i Marka F. Platnera, L'viv: «Ahilb»*, 278 s.

9. Latygina, NA., 2010. 'Demokratija: sutnist', mehanizmy zdzijsnennja ta suchasni svitovi tendencii' rozvytku: avtoref. dys. ... d–ra polit. nauk: 23.00.02 (Democracy: the essence, mechanisms of implementation and modern world trends of development: author's abstract. dis ... doctor in political sciences: 23.00.02)', *In–t polit. i etnonac. doslidzh. im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, K., 35 s.

10. Kudrjachenko, AI., 2012. 'Jevropejs'ki cinnosti ta i'h vplyv na rozbudovu kraji'n molodoi' demokracji' (European values and their impact on the development of young democracies)', *Naukovyj visnyk Dyplomatychnoi' akademii' Ukrainy*, Vyp.19, s.62–68.

11. 'Dogovor pro Jevropejs'kyj Sojuz (Maastryht, 7 fevralja 1992 goda) (Treaty on European Union (Maastricht, February 7, 1992))', *Tekst s uzmenenyjamy u dopolnenyjamy ot 13 dekabrya 2007 goda.* [online] Dostupno: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029

Ignatko V., Candidate of Law, Applicant, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), zhizhko@gmail.com

The core of European values: democracy and freedom

Among the value systems formed by the natives of the European community, the value of democracy and respect for human rights, which is fairly called the core of European values, deserves special attention. Given the ambiguity of democracy found by modern scholars, democratic values are usually not included in the list of universal values, but they are unanimously acknowledged that they are based on the priority of universal values – moral and legal – that orient us towards the revival of equal relationships (humanism, spirituality, entrepreneurship, etc.). By building an independent state, Ukraine is on a European path, therefore, the development of the value of democracy and freedom is a task of its utmost importance and importance.

Keywords: man, culture, democracy, freedom.

* * *

УДК 316.334.3:32

Клюенко Е. О.,

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедри філософії та політології Факультету
історії і права, Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В. Винниченка
(Україна, Кропивницький), eduard.socio@gmail.com

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ І ДЕМОКРАТІЯ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Проаналізовано розуміння політичної участі в головних теоретичних парадигмах соціології ХХ ст. і показано, що роль політичної участі для демократії ХХ ст. так і залишилася не визначеною і витлумачується суперечливо. Тим часом в добу постсучасності політична участь як і сама демократія зазнають значних постмодерних трансформацій, які носять не регіональний, а міжнародний, глобальний характер. В статті здійснено

аналіз основних проблем розвитку демократії і політичної участі кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Підкреслюється неоднозначний характер найновітніших змін для демократичного розвитку. Зміни можна розглядати як тривожні модифікації самої демократії та політичної участі.

Ключові слова: політична участь, демократія, постмодерні.

Актуальність та мета аналізу. На початку 1990–х років політична участь як важливий показник стану демократії разом із самою демократією значною мірою змінюють свої класичні риси і зазнають значних трансформацій міжнародного характеру. Зокрема, в соціальних і політичних науках відбувається глибоке переосмислення і критичний аналіз стану демократії та такого її «ортодоксального» показника як політична участь. Значні і неоднозначні зміни, що відбуваються в країнах розвинутої демократії викликають серйозне занепокоєння як у політиків, громадськості так і інтерес у науковців щодо їх пояснення. Не дивлячись начебто на значну кількість літератури з цих питань абсолютна більшість джерел стосується аналізу розвитку демократії «класичного типу», або взірця кінця ХІХ – кінця ХХ століття. Ці висновки часто некоректно застосовуються для аналізу і пояснення політичних процесів взірця 2018 року. А самі концепції значною мірою більше не відображають реальний порядок речей, що постійно змінюється. Тому *метою* представленої розвідки є аналіз новітніх або постсучасних тенденцій змін демократії в міжнародному контексті.

Аналіз досліджень і публікацій. Починаючи з середини ХХ ст. в західній соціології почали активно досліджуватися «підводні камені» розвитку демократії. Одним із потужних поштовхів до цього була парадоксальна підтримка фашизму громадянами західних демократій, фашизація масової свідомості. Значний внесок у виокремлення та тлумаченні проблем демократії та політичної участі був здійснений Г. Маркузе (концепція «одновимірної людини»), Т. Адорно (концепція авторитарної особистості). Варто відзначити дослідження П. Сорокіним міфів західної демократії, Ч. Р. Мілсом політичної апатії та відчуженості громадян в сталих демократіях («щасливих роботів»), Ю. Габермасом спотворених комунікацій, що заплутують «демократичну публіку», Й. Шумпетером – міфа про реалізацію в демократіях «волі народу». Постсучасні проблеми демократії та політичної участі аналізуються в працях Ж. Бодріяра (концепція симулякрів, поняття «мовчазна більшість», «віртуальність»), П. Бурдьйо (концепція легітимного символічного насилля), З. Баумана (ідея перетворення громадянина на індивіда і корозія громадянськості, занепад поняття «спільного блага»), М. Кастельса (зміст трансформацій політичної інформації в інтернеті), А. Барта та Я. Зодерквіста (концепція «плюрархічного соціуму») та інші.

1. Політична участь: загроза, ілюзія чи основа демократії? Загрози для західної моделі сталої демократії активно почали артикулюватися соціологами у 1970–х роках. Саме відома доповідь міжнародної групи соціологів «Криза демократії», підготовлена у 1975–му році для Трьохсторонньої комісії, дала новий поштовх для наукових студій по проблемі. У доповіді соціологи торкнулися і процесу розширення та активізації політичної участі як однієї із загроз для стабільності демократії. Зазначалося, що цей процес становить загрозу стабільності самій державі з боку егалітарних

тисків, які є проявом громадянської безвідповідальності (civic irresponsibility). Адже для суспільства в умовах розвитку демократії соціальна непогора стає моральною нормою [22, с. 74–75]. Цікаво, що у той же період, в межах соціології постмодернізму обґрунтовувалася протилежна думка – загрозою вважалося як раз зменшення політичної участі та зростання політичної апатії «мовчазної більшості» [10, с. 51–54]. Отже, одній й ті ж самі кількісні показники політичної участі по різному інтерпретувалися в різних соціологічних концепціях.

У західній теоретичній соціології ХХ ст. місце і роль політичної участі в соціально-політичних процесах витлумачують вкрай неоднозначно. Аналіз дозволяє наявні теоретичні напрями в соціології об'єднати у дві групи залежно від оцінки значення політичної участі. До першої групи можна віднести теорії, в яких політичну участь наділяють вагомим конструктивним впливом на стан суспільства («*конструктивний підхід*»), а до другої – ті, що розглядають політичну участь як елемент соціально-політичної бутафорії, наголошуючи розрив між передбачуваною значимістю й практично нульовою реальною роллю політичної участі в суспільстві («*критичний підхід*»).

Примітно, що до *першої групи* належать теорії, які є теоретичними опонентами: структурний функціоналізм і теорія конфлікту. Обидві теорії, хоча й із різних позицій, обґрунтовують конструктивну важливість феномена політичної участі в соціально-політичному житті. Функціоналізм визначає політичну участь як один із способів підтримки гомеостазису, рівноваги соціальної системи, як найважливіший елемент її політичної підсистеми, за допомогою якого долається відчуженість широких верств населення від впливу на політику та прийняття рішень. Політика, на думку Т. Парсонса, – це одна із чотирьох підсистем соціальної системи, функція якої – цілеорієнтація, а політична участь – один із елементів цієї підсистеми, що забезпечує заняття політичними видами діяльності для реалізації цієї функції (спонукає громадян працювати заради цієї мети) [23]. Для Р. Мертона політична участь – це один із механізмів «політичної машини» [15, с. 451–461]. За допомогою цього механізму, зазначає С. Ліпсет, забезпечується демократія, «пов'язана із наданням максимально широкого доступу до структури прийняття рішень для різноманітних груп» [13, с. 213]. Саме політична участь, конкретизує Б. Барбер, є потужним важелем, щоб «врівноважувати вплив вищих соціальних класів, а іноді й брати над ними гору» [3, с. 237]. Таким чином, головна функція політичної участі – забезпечення соціальної стабільності (рівноваги) шляхом реалізації політичної демократії. Іншу, але не менш конструктивну роль, політична участь отримала у межах конфліктологічної парадигми, де цей феномен вважається одним із джерел розвитку. У конфліктологів політична участь – один із виявів суперництва, боротьби, конфліктності як загальних характеристик соціуму [11]. У західних демократіях політична участь – це різновид інституціоналізованого конфлікту в політиці, і, як наголошує Л. Козер, вона є своєрідною «віддушиною», «способом каналізації соціального невдоволення і негативних емоцій» [21], що слугує збереженню соціальної структури й удосконаленню суспільства (позитивна функція). Політична участь – це регульовані

та контрольовані конструктивні політичні конфлікти, на відміну від деструктивних конфліктів, характерних для недемократичних суспільств (стихійних соціальних вибухів). Згідно із Р. Дарендорфом, політична участь за умов демократії – це «впорядковані форми дискусій між класами», що заступили місце колишніх форм відкритої боротьби, а власне демократія – це спосіб «правління через конфлікти», через збільшення «шансів участі» в управлінні [17, с. 163]. Західне суспільство, таким чином, «застраховане» від деструктивних конфліктів, воно саморозвивається на засадах широкої участі населення в політичному житті, в ухваленні найважливіших політичних рішень, у впливі на політику.

Друга група теорій оцінює місце і роль політичної участі в сучасному суспільстві критично ба навіть вкрай скептично. Найпоспідовніше цей підхід подано в інтеграціонізмі П. Сорокіна, неомарксизмі (представники Франкфуртської школи), ліворадикальній соціології. Місце політичної участі в цих теоріях – це місце екзотичного демократичного додатку до реальної влади правлячої еліти. Роль політичної участі у впливі на політику – ефемерна й театральна, тобто, власне кажучи, жодного впливу має на еліту не існує. Такого висновку доходить Г. Маркузе [14, с. 146–165]. Справжня функція політичної участі – створювати видимість демократії та влади більшості. Участь у політиці – вияв рекламного духу демократії, «демократичні хитрощі», які не можна вважати за правління більшості: «Вільний громадянин має в політиці «нульове значення»... Влада править від його імені й за рахунок його авторитету», – констатує П. Сорокін [18, с. 343]. Показником цього у західних демократіях, зазначає Ч. Р. Мілс, є поширена політична апатія й індіферентність «бездіяльних чужинців у політиці», «happy robots» [24, с. 97–104]. Причини такої апатії, вважає Т. Адорно, в низькому інтересі до політики, позаяк політика для західної людини нудна як дозволля (на відміну від спорту, мистецтва тощо) і нерезультативна як діяльність (на відміну від роботи, творчості), що зумовлює нерозвиненість політичної компетентності: невизначеність і плутанину в політичних судженнях, що більше відповідає авторитарним і недемократичним режимам. У західних демократіях, наголошує Т. Адорно, існує дисбаланс, розрив між низькою політичною компетентністю та «хвилею політичних новин, які накривають населення» і передбачають наявність такої компетентності [1, с. 166–171].

Окреслені проблеми пов'язані, на переконання Ю. Габермаса, зі сферою комунікацій і прийняття рішень, яка утвердилася в суспільстві й так усе спотворює, що переважній частині населення майже нічого не відомо стосовно реального поділу влади, контролю та політичних рішень. Наявні політичні комунікації «хибні», вони дають можливість діяти «повз голову» публіки: «демократичні» структури, діставши від громадськості легітимність на репрезентацію її інтересів, починають діяти, виходячи із власних цілей, уникають контролю публіки, деформуючи комунікацію шляхом спотворення, маніпулювання й приховування інформації. Це доволі часто вможливило подання громадськості важливих політичних рішень як доконаний факт, що відбувся без її участі, проте від її імені й за її волю [19].

Більше того, на думку І. Шумпетера, власне воля народу, що виражається в політичній участі, – це

продукт, а не рушійна сила політичного процесу, бо вона не істинна, а «спланована», сформована політиками через комунікації: «...факт лишається фактом, що люди не ставлять і не розв'язують жодних питань, а навпаки, питання, що вирішують їхні долі, зазвичай ставлять і розв'язують інші» [20, с. 329].

2. Міжнародні проблеми демократії в пост-сучасності. Аналіз авторитетних досліджень свідчить, що проблеми демократії набувають глобального, міжнародного характеру в добу постсучасності (постмодерну). Отже, можна виділити наступні сім найактуальніших проблем.

1. «Демократія дедалі більше не завжди спрацьовує». У згадуваній вище доповіді соціологів «Криза демократії» розглядалося питання про те, що важливі рішення для суспільства вкрай ризиковано приймати виключно через волю більшості, тобто демократичним шляхом. Демократія – це не мета «для себе», а інструмент. Є й інші інструменти, наприклад, експертні рішення, досвід, які будуть справді обґрунтованими на відміну від «волі народу», яка часто помиляється через емоційність і некомпетентність. До речі, тут ілюстрацією може бути ставлення до смертної кари, відміна якої, як свідчать експерти, не вплинула на рівень важких злочинів, а в США, наприклад, де є смертна кара, навпаки, спостерігався найвищий рівень злочинності серед західних демократій. Натомість громадська думка («воля народу») часто реагує емоційно: хто забрав чуже життя, має за це поплатитися своїм.

2. «Технологізація» політичного процесу. Політичний процес значною мірою залишив засідання партійних та урядових комітетів, міжфракційні перемовини, партійні мітинги і тому подібні атрибути класичної демократії, які зберігаються номінально. Сьогоднішня публічна політика створюється не політиками, а політтехнологами в зовсім інших локаціях – PR-агенціях, телестудіях, концертних площадках. Тобто, «природний» політичний процес, що складав алгоритм демократії, перетворився на технологічний продукт. Публічну політику творять вже не політики, а технологи, поступово перетворюючи її з серйозної і складної справи на легке розважальне шоу [8, с. 104–105]. Користуючись термінологією З. Баумана політика перестала бути «твердою», а стала «легкою» чи «текучою» («liquid»).

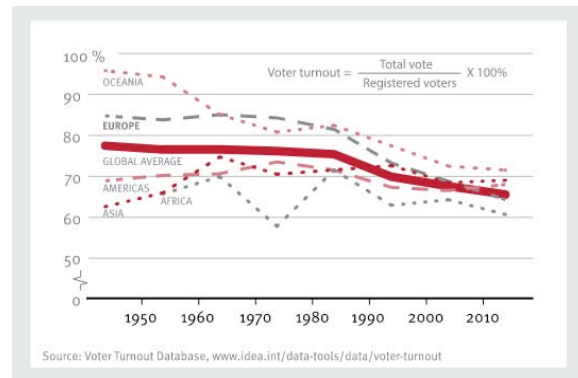
3. Віртуалізація політики. Це прямий результат застосування політтехнологій. Політична боротьба тепер – це вже не боротьба політплатформ, політцінностей чи ідеологій, які номінально ще присутні, як необхідна «протокольна» частина. Політична боротьба перетворюється на боротьбу створених віртуальних образів політичних акторів (медійних, телевізійних, відео-ігрових) [6, с. 67–68, 86–89]. Це боротьба політичних іміджів, які створюють рейтинг. Опонентами в цій боротьбі є не політики та їхні суто політичні команди. Боротьба йде між креативністю найнятих іміджмейкерів, красномовністю прес-секретарів, рівнем популярності залучених «зірок» шоу-бізнесу. На найнижчому шаблі, ця боротьба точиться між готовими віртуальними продуктами – салоганами, логотипами, МЕМами, спецефектами тощо. Йде боротьба політичних (ідеологічних, партійних) брендів. Власне виборча кампанія перетворюється з політичної в строгому розумінні слова на рекламу. Відтак зрозуміло,

чому ключові функції ведення кампанії передаються із рук професійних політиків в руки професіоналів маркетингової та PR індустрії. По суті, публічна політика фактично замінена технологіями. Дослідник соціології постмодернізму С. Леш зазначає, що Добі Постмодерну загалом як раз і властиві «популізм і зорієнтованість на імідж» [12, с. 30].

4. Загальне зростання недовіри до політичного класу і до репрезентації політиками своїх виборців. У кожного народу є своя версія медіа-міфу про те, що всі політики – це група корумпованих ділків, як влаштовують своє благополуччя за рахунок платників податків. Недовіра до політиків поступово стала аксіомою суспільної свідомості настільки, що ніхто і не подумає стверджувати зворотне – що політики це високоморальні люди, які докладають всіх зусиль для відстоювання інтересів виборців і не мають з цього ніякого персонального зиску (збагачення). Однак, як підкреслюють О. Барт та Я. Зодерквіст, «...криза демократії не пов'язана безпосередньо з загальною втратою довіри до політиків та діяльності політиків як такої, швидше вона супроводжується все більшою стурбованістю з приводу їхньої зростаючої безпорадності. Мовчазний протест все більшого числа громадян, що встають з дивану, аби проголосувати, викликаний не зловживаннями влади, а нездатністю її застосувати» [4, с. 31].

5. Зростання абсентеїзму в міжнародному контексті. З середини 1940-х років у світі фіксується тенденція до зменшення електоральної активності.

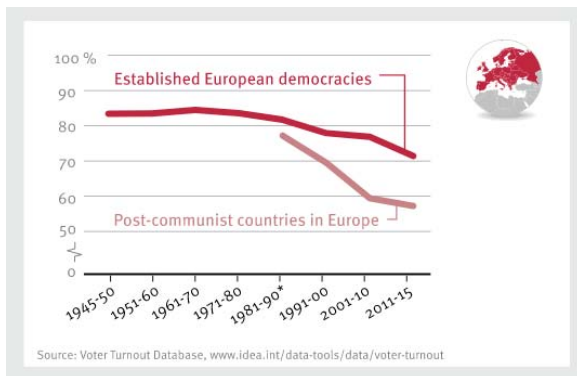
Діаграма 1. Міжнародна електоральна активність по регіонах світу, 1945–2015 (за даними 1833 загальнонаціональних виборчих кампаній до законодавчих органів влади)

Тренди явки виборців по регіонам світу на діаграмі 1 наочно показують глобальний характер падіння електоральної активності [26, с. 25]. Не дивлячись на глобальне зростання і кількості виборців і країн, що запроваджують виборчі системи демократичного типу, такий показник як «середня явка виборців» у світі почав суттєво знижуватися, особливо з початку 1990-х років. Якщо з 1940-х по 1980-ті роки цей показник був відносно стабільним (76–78%), то у період 2011–15 років склав 66%, що є статистично значущим зниженням. При цьому, дослідники підкреслюють, що падіння електоральної активності в Європі було найзначущим у порівнянні із будь-яким іншим регіоном світу [26, с. 24].

Діаграма 2. Електоральна активність в Європі: розвинені та молоді демократії, 1945–2015 роки (за даними 1833 загальнонаціональних виборчих кампаній до законодавчих органів влади)

Дослідження кваліфікує це як «worrying phenomenon» – феномен, що викликає занепокоєння. При цьому видно, що нові посткомуністичні демократії демонструють вдвічі більші темпи падіння виборчої активності в порівнянні із сталими демократіями з кінця 1980-х років (відповідно падіння на 20% та 10%). [26, с. 26].

6. Втрачання громадянськості? В середині 1960-х років виходячи із міжнародних компаративних досліджень були зроблені висновки щодо розвитку громадянства та політичної участі. Підкреслювалося, що в умовах міжнародної універсалізації демократії ключову роль для розвитку політичної участі становлять власне політичні мотиви, підґрунтя яких становлять уявлення громадян про необхідність участі в політичному житті, відчуття причетності (політична самосвідомість, визнання громадянського обов'язку участі). Такий підхід ґрунтується на аналізі «ідеальної моделі громадянина» (homo politicus). У класичному вигляді «активістська модель» участі дістала висвітлення в дослідженнях Г. Алмонда, С. Верби, Н. Ная. Політична участь підтримується, як зазначають Г. Алмонд і С. Верба, завдяки «глибокій прихильності до норм активного громадянства» [2, с. 5]. В центрі концепції розвитку демократії соціологічно зорієнтованого політолога Р. Патнема перебуває громадянське співтовариство як сукупність горизонтальних зв'язків між активними, із високим рівнем політичної самосвідомості громадянами: «Громадяни у громадянському суспільстві, хоча й не безкорисливо святі, але вважають громадську сферу за щось більше, ніж бойовище для досягнення особистих інтересів» [16, с. 111].

Не минуло й півстоліття «міжнародного тріумфу» homo politicus, як він поступово перетворюється на homo singula – людину індивідуума, яка є найгіршим ворогом людини громадянина, адже саме звільнення може зробити людей байдужими (Алексіс де Токвіль). «Громадянин», як основний носій демократії, це людина, що схильна добиватися власного благополуччя через благополуччя спільне, в той час як індивідуум схильний бути байдужим, скептично налаштованим чи настороженим відносно «спільного блага», «гарного суспільства» чи «справедливого суспільства» [5, с. 44]. Виходить, що міжнародний характер процесу звільнення індивіда від тисків колективних ідентичностей та набуття

більшої самовитості, тобто поглиблення індивідуалізації, парадоксальним чином ліквідує фундаментальну основу демократії та політичної участі. З цього приводу З. Бауман підсумовує: «Отже, зворотню стороною індивідуалізації, швидше за все, є корозія і поступовий розпад громадянства», а громадянська пильність «деградувала до нагляду за якістю товарів, в той час як спільне благо є не більше ніж синдикат егоїзмів» [5, с. 44].

7. Політична зацікавленість та політична компетентність: від суспільного інтересу до приватного. Дослідження другої пол. XX ст. показали, що важливими показниками розвитку сучасного громадянського суспільства є політична зацікавленість у вирішенні громадянами спільних справ та політична компетентність громадян, яку П. Бурдьє визначає як «здатність визнавати політичні питання саме як політичні... даючи на них політичну відповідь і виходячи із суто політичних принципів» [7, с. 103].

У постсучасному суспільстві XXI ст. «суспільний інтерес громадян» у політиці зменшився до зацікавленості у приватному житті політиків. «Суспільний інтерес» поглинається «приватним», саме тому зрозуміло стає велика зацікавленість у розкритті інтимного життя політиків, інтерес до якого стає пріоритетним. Суспільні ж проблеми, що протистоять таким змінам, стають в цих умовах просто неосяжними для індивідуумів, які втрачають політичну компетентність. Політична компетентність трансформується в наміри «бути в курсі» щодо «політичних скандалів» (М. Кастельс). «Межа між чутками, фантазією та цінною політичною інформацією стає дедалі розмитішою, ускладнюючи таким чином використання інформації як привілейованої політичної зброї у Вік Інтернету» – підсумовує М. Кастельс [9, с. 157]. Внаслідок цього, демократія не підсилюється шляхом компетентного знання та заохочення участі громадян, а навпаки, веде до поглиблення кризи політичної легітимності.

В свою чергу політики охоче допускають споживачів ЗМІ в інтимні сфери, бо їм нічого не залишається, адже відмова означатиме власноручне викреслення себе зі списку учасників політичного шоу. «Межа між політикою та плідками стирається все більше. Політики нової епохи сильно схожі на артистів кабаре... вони створюють політичний капітал на власному особистому житті» [4, с. 32]. Відтак, публічна поведінка політиків фактично схожа на «духовний стриптиз» (psychic striptease) – влучний термін, який використав соціолог Р. Сеннет, розмірковуючи про феномен харизми у сучасних політиків [25, с. 427]. Політики формують політичний капітал на власному особистому житті. «Наслідки цього зростаючого феномену такі, що емоції офіційних осіб з того чи іншого питання опиняються в центрі уваги ЗМІ, а по-справжньому серйозні проблеми, що потребують часу і осмислення, залишаються поза увагою» [4, с. 32].

Основні висновки. 1. Існує проблема адекватності новітнім змінам тих тлумачень демократії і політичної участі, що представлені в працях соціологів до початку 1990-х років. Це означає не помилковість, а поступове втрачання відповідності через трансформації самого предмету досліджень – демократії та політичної участі.

2. В соціологічній теорії XX ст. залишилося так і не вирішеним питання щодо ролі чи не найголовнішого

показника демократії – політичної участі. В залежності від теоретичної парадигми, політична участь розглядається або в межах «конструктивного» підходу (основа і показник демократії), або в межах «критичного» підходу (загроза демократії; ілюзія чи міф демократії).

3. Серед головних новітніх міжнародних проблем демократії і політичної участі виділяються: – криза демократії внаслідок тиску часто некомпетентної та емоційної більшості; – «технологізація» політики; – віртуалізація політики; – криза довіри до політиків та втрата довіри до репрезентації; – стійкий тренд зростання абсентеїзму міжнародного характеру; – поява ознак втрати громадянськості; – відхід від суспільного інтересу до приватного.

Список використаних джерел

- Адорно, Т., 2001. 'Исследование авторитарной личности', М.: Серебряные нити, 416 с.
- Алмонд, Г., Верба, С., 1992. 'Гражданская культура и стабильность демократии', *Политические исследования*, №4, с.122–135.
- Барбер, Б., 1972. 'Структура социальной стратификации и тенденции социальной мобильности', *Американская социология. Перспективы, проблемы, методы*, М.: Прогресс, с.235–247.
- Бард, А., Зодерквист, Я., 2004. 'Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма', *Пер. с англ.*, СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 252 с.
- Бауман, З., 2008. 'Текучая современность', *Пер. с англ.*, СПб.: Питер, 240 с.
- Бодрияр, Ж., 2007. 'Божиста лівця. Хроніка 1977–1984 років', *Пер. з фр.*, Львів: Кальварія, 128 с.
- Бурдьє, П., 1993. 'Социология политики', *Пер. с фр.*, М.: Socio-Logos, 336 с.
- Иванов, ДВ., 2008. 'Глэм–капитализм', СПб.: Петербургское Востоковедение, 176 с.
- Кастельс, М., 2007. 'Интернет–галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства', *Пер. з англ.*, К.: ТОВ «Видавництво «Ваклер», 304 с.
- Клюєнко, Е., 2005. 'Політична участь: теорія, методологія та вимірювання із застосуванням методу шкалограмування за Гутманом', *Соціологія теорія, методи, маркетинг*, К., №4, с.46–72.
- Коллінз, Р., 1993. 'Теорія конфлікту в сучасній макроісторичній соціології', *Філософська і соціологічна думка*, №6, с.81–99.
- Леш, С., 2003. 'Соціологія постмодернізму', *Пер. з англ.*, Львів: Кальварія, 344 с.
- Липсет, С., 1972. 'Политическая социология', *Американская социология. Перспективы, проблемы, методы*, М.: Прогресс, с.203–219.
- Маркузе, Г., 2003. 'Одномерный человек', *Пер. с англ.*, М.: ООО «Изд-во АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 331 с.
- Мертон, Р., 1996. 'Явные и латентные функции', *Американская социологическая мысль: Тексты / Под ред. В. И. Добренькова*, М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, с.393–461.
- Патнам, Р., Леонарді, Р., Нанетті, Р., 2001. 'Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії', *Пер. з англ.*, К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 302 с.
- Ручка, АА., Танчер, ВВ., 1992. 'Очерки истории социологической мысли', К.: Наукова думка, 262 с.
- Сорокин, П., 1992. 'Социальная и культурная мобильность', *Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество*, М.: Политиздат, с.297–424.
- Хабермас, Ю., 1993. 'Теория коммуникативного действия', *Вестник Московского университета*, №4, с.43–63.
- Шумпетер, ЯА., 1995. 'Капіталізм, соціалізм і демократія', *Пер. з англ.*, К.: Основи, 528 с.
- Coser, LA., 1957. 'The Functions of social conflict // Sociological theory: A book of readings', *Rosenberg B. (Eds)*, N.Y.: Macmillan, p.199–203.
- Crozier, M., Huntington, S., Watanuki, J., 1975. 'The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission', N.Y.: University Press, 212 p.
- Parsons, T., 1957. 'The Distribution of Power in American Society', *World Politics*, №10, p.123–143.
- Seidman, S., 2017. 'Contested Knowledge: Social Theory Today', N.Y.: John Wiley & Sons, 368 p.
- Sennett, R., 2017. 'The Fall of Public Man', N.Y.: W. W. Norton & Company, 512 p.
- Solijonov, A., 2016. 'Voter Turnout Trends around the World 2016', *Strömsborg: International IDEA*, 54 p.

References

- Adorno, T., 2001. 'Issledovanie avtoritarnoj lichnosti (The study of authoritarian personality)', М.: Серебряные нити, 416 s.
- Almond, G., Verba, S., 1992. 'Grazhdanskaja kul'tura i stabil'nost' demokratii (Civic culture and stability of democracy)', *Politicheskie issledovanija*, №4, s.122–135.
- Barber, B., 1972. 'Struktura social'noj stratifikacii i tendencii social'noj mobil'nosti (The structure of social stratification and trends in social mobility)', *Amerikanskaja sociologija. Perspektivy, problemy, metody*, М.: Progress, s.235–247.
- Bard, A., Zoderkvist, Ja., 2004. 'Netokratija. Novaja pravjashhaja jelita i zhizn' posle kapitalizma (Netocracy. New ruling elite and life after capitalism)', *Per. s angl.*, SPb.: Stokgol'mskaja shkola jekonomiki v Sankt-Petrburge, 252 s.
- Bauman, Z., 2008. 'Tekuchaja sovremennost' (Flowing modernity)', *Per. s angl.*, SPb.: Piter, 240 s.
- Bodrijar, Zh., 2007. 'Bozhysta livyca. Hronika 1977–1984 rokov (Goddess left. Chronicle of 1977–1984)', *Per. z fr.*, L'viv: Kal'varija, 128 s.
- Burd'e, P., 1993. 'Sociologija politiki (Sociology of politics)', *Per. s fr.*, М.: Socio-Logos, 336 s.
- Ivanov, DV., 2008. 'Gl'em–kapitalizm (Glam Capitalism)', SPb.: Peterburgskoe Vostokovedenie, 176 s.
- Kastel's, M., 2007. 'Internet–galaktyka. Mirkuvannja shhodo Internetu, biznesu i suspil'stva (Internet galaxy. Considerations about the Internet, business and society)', *Per. z angl.*, K.: TOV «Vydavnyctvo «Vakler», 304 s.
- Kljujenko, E., 2005. 'Politychna uchast': teorija, metodologija ta vymiryuvannja iz zastosuvannjam metodu shkalogramuvannja za Gutmanom (Political participation: theory, methodology, and measurement using the Gutman scaling method)', *Sociologija teorija, metody, marketing*, K., №4, s.46–72.
- Kollinz, R., 1993. 'Teorija konfliktu v suchasnij makroistorichnij sociologii' (Conflict theory in modern macro historical sociology)', *Filosofs'ka i sociologichna dumka*, №6, s.81–99.
- Lesh, S., 2003. 'Sociologija postmodernizmu (Sociology of postmodernism)', *Per. z angl.*, L'viv: Kal'varija, 344 s.
- Lipset, S., 1972. 'Politicheskaja sociologija (Political sociology)', *Amerikanskaja sociologija. Perspektivy, problemy, metody*, М.: Progress, s.203–219.
- Markuze, G., 2003. 'Odnomernyj chelovek (One-dimensional person)', *Per. s angl.*, М.: ООО «Izd-vo AST»: ЗАО NPP «Ermak», 331 s.
- Merton, RK., 1996. 'Javnnye i latentnye funkicii (Explicit and latent functions)', *Amerikanskaja sociologicheskaja mysl': Teksty / Pod red. V. I. Dobren'kova*, М.: Izdanie Mezhdunarodnogo Universiteta Biznesa i Upravlenija, s.393–461.
- Patnam, R., Leonardі, R., Nanetti, R., 2001. 'Tvorennya demokratii': Tradicii' gromads'koi' aktyvnosti v suchasnij Italii' (Creation of democracy: Traditions of civic activity in contemporary Italy)', *Per. z angl.*, K.: Vydavnyctvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 302 s.
- Ruchka, AA., Tancher, VV., 1992. 'Ocherki istorii sociologicheskoi' mysli (Essays on the history of sociological thought)', K.: Naukova dumka, 262 s.
- Sorokin, P., 1992. 'Social'naja i kul'turnaja mobil'nost' (Social and cultural mobility)', *Sorokin P. Chelovek. Civilizacija. Obshestvo*, М.: Politizdat, s.297–424.
- Habermas, Ju., 1993. 'Teorija kommunikativnogo dejstvija (Theory of communicative action)', *Vestnik Moskovskogo universiteta*, №4, s.43–63.
- Shumpeter, JA., 1995. 'Kapitalizm, socializm i demokratija (Capitalism, socialism and democracy)', *Per. z angl.*, K.: Osnovy, 528 s.
- Coser, LA., 1957. 'The Functions of social conflict // Sociological theory: A book of readings', *Rosenberg B. (Eds)*, N.Y.: Macmillan, p.199–203.
- Crozier, M., Huntington, S., Watanuki, J., 1975. 'The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission', N.Y.: University Press, 212 p.
- Parsons, T., 1957. 'The Distribution of Power in American Society', *World Politics*, №10, p.123–143.

24. Seidman, S., 2017. 'Contested Knowledge: Social Theory Today', N.Y.: John Wiley & Sons, 368 p.
25. Sennett, R., 2017. 'The Fall of Public Man', N.Y.: W. W. Norton & Company, 512 p.
26. Solijonov, A., 2016. 'Voter Turnout Trends around the World 2016', Strömsborg: International IDEA, 54 p.

Kliuenco E. O., Ph.D. in Sociology, associate professor at the department of philosophy and politology of The Central Ukrainian State Pedagogical Vinnichenko University (Ukraine, Kropivnitsky), eduard.socio@gmail.com

Political participation and democracy: the main problems of international character

The article analyzes the understanding of political participation in the main theoretical paradigms of sociology of the twentieth century. It is shown that the role of political participation for democracy of the twentieth century remained uncertain and interpreted contradictory. Meanwhile, in the postmodern period, political participation as well as democracy itself undergo significant postmodern transformations, which are not regional but international or global. In the article the main problems of the development of democracy and political participation of the end of XX–XXI cent. have been analyzed. Emphasizes the ambiguous nature of the most recent changes for democratic development. Changes can be seen as alarming modifications of democracy and political participation.

Keywords: political participation, democracy, postmodern.

* * *

УДК 327.5/.8(73–82:47)(045)

Ладний Ю. А.,

здобувач, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (Україна, Київ), yura_ladnyi@ukr.net

Етнополітичні процеси в Україні за часів Директорії УНР: історико–політологічні дискурси

Йдеться про етнополітичні процеси в Україні за часи Директорії Української Народної Республіки. Актуальність теми обумовлюється постійною увагою до міжнаціональних відносин в політичних країнах. Науковий інтерес до цієї публікації пов'язаний із 100–річчям ювілеєм Української національної революції. Автор ставить за мету відтворити складні і суперечливі події у міжнаціональних відносинах, які мали місце в роки громадянської війни. Розглянуті основні дослідницькі інтерпретації етнополітичних проектів Директорії УНР. Враховуючи складність історичних подій, це дослідження побудоване на принципах історизму, науковості та критичного мислення. Авторські висновки ґрунтуються на матеріалах архівних джерел, періодичної преси та на узагальненні доробків українських і зарубіжних науковців.

Ключові слова: Українська національна революція, Директорія УНР, етнополітична політика, національні меншини.

Поразка Німеччини та її союзників у Першій Світовій війні, зростаючий антигетьманський рух в Україні спонукали П. Скоропадського до активних політичних маневрів. Але поле для цих маневрів було доволі вузьким. Відомий український історик В. П. Капелюшний звертає увагу на той факт, що спочатку гетьманський уряд почав домагатися порозуміння з країнами Антанти на ґрунті визнання українських прагнень, але останні, дотримуючись декларації президента США В. Вільсона про необхідність відновлення єдності Росії, через послів Франції та Англії заявляли, що «Україна є частиною Росії... і не може претендувати на її визнання державами Антанти» [1, с. 126]. Далі В. Капелюшний висловлює ряд важливих положень щодо перспектив існування Української Держави, яка опинилась перед реальними загрозами. Перше, антибільшовицькі сили, які були в Україні, прагнули перетворити українські землі для відновлення єдиної Росії. По–друге, серед прибічників

Гетьмана, особливо серед членів Союзу хліборобів–власників, проросійські настрої були доволі стійкими. Адже вони щиро бажали за допомогою Антанти повалити більшовицьку владу в Росії і відновити Російську імперію [1, с. 126]. Необхідно зазначити, що спроби самого П. Скоропадського знайти порозуміння з «білим табором» виявилися марними. Русофільські елементи в Україні бажали не федерації, а відновлення імперії [1, с. 127]. Провал етнополітики П. Скоропадського дав поштовх Українському Національному Союзу та Директорії розпочати антигетьманське повстання. В спеціальному оповіщенні Директорії Української Народної Республіки йшлося: «...Гетьман хоче «єдиної, неділимой» Росії, хоче віддати Україну знов під владь російського царсько–поміщицького ладу... Отож, хто хоче єдиної неділимой Росії, той, значить, хоче собі гетьмана і поміщиків. Хто хоче Української Народної Республіки, той хоче землі трудящому людові і права Народові» [2, с. 382].

Соціально–політичний аспект повстання проти гетьмана посилював національний. Дослухаємось до коментарів учасника подій Ю. Тютюнника, який писав, що вирішальним кроком до виступу стало бажання «повалення федерації російсько–польсько–українських поміщиків... що її підтримували велика буржуазія всіх націй, що панувала на Україні,... федерації, яка загрожувала зміцненню російського монархічного режиму... Вона загрожувала зміцненню поміщицького тягару, над українським робітником та селянином та втратою всіх національних здобутків, що їх зроблено за час революції» [3, с. 9–10].

Цікаво, що самі більшовики на 3–му з'їзді КП(б)У, аналізуючи події в Україні, визнали, що повстанський антигетьманський рух, який очолює Директорія, у більшості випадків обрав не їхні комуністичні гасла, а навпаки – ідею «націоналістів». В коментарях до цієї більшовицької заяви науковець В. Горак справедливо зазначає: «У відозвах новоутвореної Директорії до населення гармонійно поєдналися ідеї двох революцій: як національно–визвольної, так і соціальної» [4, с. 78]. Перші тижні після повернення Директорії в столицю були, по–справжньому, кульмінаційні у відновленні політики та ідеалів Української Народної Республіки. Але часу для політичних перетворень було однозначно недостатньо. Агресія проти УНР ворожих українству сил чи «трикутник смерті», як називають його історики, стали реальністю. Насправді плани недружніх Україні сторін, крім виключно політичних і військових стратегій, враховували і етнополітичний фактор. Російські комуністи, спираючись на незначні сили своїх однопартійців та однодумців в Україні, почали свій другий похід в Україну.

Більшовицькі плани доволі зрозуміло виголошує російський науковець С. Шумов: «Радянське політичне і військове керівництво намагалось завадити країнам Антанти створити на Україні базу для свого наступного просування в РСФРР і використати українські території як плацдарм для боротьби з білими, збройними силами Півдня Росії». Таким чином, операції радянських фронтів – Південного та Українського – повинні були знаходитись в тісному зв'язку. Поєднаючою ланкою мав стати Донбас [5, с. 60]. Радянське керівництво серйозно розраховувало не тільки на територію Донецького басейну, а на його